

УДК 911.2(477.87)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/23.166081>

Іван ГОДЯ,
orcid.org/0000-0002-4027-8811
кандидат економічних наук,
доцент кафедри туристичної інфраструктури і сервісу
факультету туризму та міжнародних комунікацій
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна), *dz2352@gmail.com*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ САДОВО-ПАРКОВОГО ТУРИЗМУ ЗАКАРПАТТЯ

У статті визначено місце садово-паркового туризму в структурі геотуризму в світі та Україні, його сутність і завдання; коротко подано історію розвитку цього різновиду туризму. Охарактеризовано основні об'єкти садово-паркового туризму загальнодержавного і місцевого значення на Закарпатті. Визначено основні проблеми розвитку садово-паркового туризму в регіоні.

Ключові слова: геотуризм, садово-парковий туризм, садово-паркове мистецтво, ландшафт, природно-заповідний фонд, фестиваль квітів.

Ivan HODIA,
*PhD, Associate Professor of the Department
of tourism infrastructure and services,
Faculty of Tourism and International Communications
Uzhhorod National University
(Uzhgorod, Ukraine), dz2352@gmail.com*

DEVELOPMENT OF GARDEN-PARKING TOURISM OF TRANSCARPATHIA

The article defines the place of garden tourism in the structure of the geotourism in the world and Ukraine, its essence and tasks. A short history of the development of this type of tourism is presented. The main objects of garden and park tourism of national and local significance in Transcarpathia are described. It is identified the main problems of development of garden tourism in the region.

It focuses on the specifics of garden and park (garden, park, flower) tourism, which consists in the fact that, on the one hand, it only begins to spread in the world, and on the other hand, landscape gardening has a long history. Its origin dates back to the ages and is a sign of civilization, the cultivation of the natural environment. Landscape art belongs to synthetic arts and is one of the most complex and time-consuming, because it operates within animate things and living creatures – plants.

The article emphasizes that parks-monuments of garden art are the most prominent and valuable examples of park construction in order to protect them and use them for aesthetic, educational, scientific, environmental and recreational purposes. The park-sights of garden-park art of the national importance are nature protection recreational establishments. It is noted that all in Ukraine there are 88 parks-monuments of garden art of national and 426 local significance.

It is noted that the park of the sanatorium “Carpathians” and the Uzhhorod Botanical Garden belong to landscapes of state-of-the-art landscape of national significance. Among the most important Transcarpathian parks, the local significance is the Laudona and Podzamkovy Park in Uzhgorod, the Park Pereni in the Vineyard, the park of 140 exotic trees and bushes in Mukachevo, the Wagner Park in the Nevytsky Castle, and others. Great demand for tourists is the tour “Sakura Flower in Uzhgorod”, a two-day tour “In the Valley of Daffodils”. During the journey, tourists will be able to get acquainted with such objects of gardening art as Valley of Narcissus, the park of the sanatorium “Karpaty”, parks of Mukachevo and others.

It is emphasized that one of the main problems of development of garden-park tourism in the Transcarpathia is the problem of using and preserving monuments of garden art and other objects of tourism. Problems also remain the issue of garden architecture. Many old monuments are destroyed, and new ones are not created. Hope that the situation with the development of landscape gardening in the region will improve, to a certain extent, is related to the arrival of young specialists in this field. Therefore, it is extremely important to train skilled specialists in the field of garden art.

Key words: geotourism, garden-park tourism, landscape gardening, landscape, natural reserve fund, flower festival.

Постановка проблеми. Хоча Закарпаття є надзвичайно перспективним регіоном України з погляду туризму, рекреації та відпочинку, туристична галузь регіону лише починає набирати обертів. У перші десятиліття ХХІ ст. туризм став головною стратегічною галуззю народного гос-

подарства Закарпаття. Важливо наголосити, що майже всі види туризму, які нині культивуються в нашій області, почали розвивати ще за часів перебування краю у складі Австро-Угорської дуалістичної монархії та Чехословацької республіки. На початку розбудови української державності в 90-х рр. туристична галузь функціонувала, базуючись на колишніх радянських санаторно-курортних об'єктах і виїзному туризмі (Шандор, Туристична галузь...).

Серед численних видів туризму нашої області набуває дедалі більшої популярності геотуризм – розділ пізнавального туризму, що ґрунтується на вивченні геологічних (геоморфологічних) об'єктів і процесів, а також отриманні від контакту з ними естетичного задоволення. Деякі вчені розглядають геотуризм як певний різновид краєзнавчого туризму, що має багато спільного з кваліфікованим (активним) туризмом.

Як відзначає Ф. Ф. Шандор, у багатьох регіонах Закарпаття створені геопарки та ландшафтні парки, які задовольняють культурні й рекреаційні потреби туристів. У Закарпатській області наявні три великі природозаповідні території, придатні для геотуризму. Найбільшим за площею є Карпатський біосферний заповідник. Він займає майже 2,5% території Карпатського регіону. Його екосистеми віднесені до найцінніших на нашій планеті і з 1993 р. входять до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Загальна площа заповідника – 53,63 тис. га. У складі Карпатського біосферного заповідника налічується шість відокремлених масивів і ботанічні заказники державного значення «Чорна Гора» і «Юліївська Гора» (Виноградівський р-н). Вони розміщені на території Рахівського, Тячівського, Хустського і Виноградівського районів (Шандор. Про садово-парковий...).

Важливою складовою частиною геотуризму є садово-парковий туризм (садовий, парковий, квітковий) – різновид туризму, пов'язаний із відвідуванням місцевостей садово-паркового мистецтва. Специфіка цього різновиду туризму полягає в тому, що, з одного боку, він тільки починає розповсюджуватися у світі, а з іншого – садово-паркове мистецтво має давню історію. Його виникнення сягає вглиб віків і є ознакою цивілізації, окультурення природного середовища. Садово-паркове мистецтво належить до синтетичних видів мистецтва і є одним із найбільш складних і трудомістких, адже оперує з неживими речами і живими істотами – рослинами.

Наявність численних пам'яток садово-паркового мистецтва в Україні робить перспективним

розвиток садово-паркового туризму в нашій країні загалом і на Закарпатті зокрема. Спеціальні пропозиції, пов'язані з відвідуванням мальовничих садів і парків Ужгорода (парку Лаудона, ботанічного саду), Мукачева (період цвітіння сакур і магнолій), Хуста (період цвітіння нарцисів), а також фестивалів квітів – фестивалю троянд у селі Дідово, – одна з туристичних новинок, яка повинна залучити гостей і посприяти розвитку внутрішнього туризму Закарпаття (Шандор. Про садово-парковий...).

Аналіз досліджень. На жаль, дослідженням садово-паркового туризму в Україні загалом і Закарпатті зокрема присвячено мало уваги. В. І. Білоус (Білоус, 2001) подає коротку історію розвитку та методів створення художніх садів, Г. І. Денисик та І. В. Кравцова (Денисик, Кравцова, 2012) досліджують садово-паркові ландшафти Правобережного лісостепу України; В. Гетьман (Гетьман, 2010), А. В. Кічура (Кічура, 2009), Н. В. Чир (Чир, 2016) розкривають актуальні питання дослідження природно-заповідного фонду Закарпатської області, залишаючи питання садово-паркового туризму поза увагою.

Мета статті – з'ясувати історію та нинішній стан розвитку садово-паркового туризму Закарпаття.

Виклад основного матеріалу. Поняття «сад» і «парк» досить близькі один до одного і часто бувають взаємозамінними. Але вони мають різні функції і є цілком самостійними об'єктами людської діяльності.

Сад – переважно сільськогосподарський об'єкт для вирощування й отримання фруктів і ягід, а парк – мистецький об'єкт з особливим розплануванням, включенням різних архітектурних споруд від малих архітектурних форм (альтанки, павільйони) до палаців, театрів, стадіонів, різних спортивних майданчиків. Частина історичних парків мала у своєму складі й ділянку плодового саду (плодовий сад і город у замку Віландрі, в парку Во ле Віконт (Франція), в парках передмість Санкт-Петербурга, італійський парк XVII ст. в замку Підгірці (Україна) мав ділянку винограднику). У сучасних парках від цих настанов зазвичай відходять, а функції плодового саду і парку розмежовують (Бейдик, 2001: 114).

М. М. Кляп і Ф. Ф. Шандор визначають сад як територію з посадженими людиною плодовими деревами та чагарниками. Також у саду можуть рости декоративні чагарники, квіти, бути присутніми елементи городу. Сади бувають різних типів: ботанічний; зимовий; фруктовий; плодовий; японський і його різновид – Сад каменів. Також

садом називають город із посадженими плодово-ягідними культурами (Кляп, Шандор, 2011: 269).

Парк – це спеціальна обмежена територія (природна чи штучна), виділена переважно з метою рекреації, відпочинку. У побуті слова «парк» і «сад» далеко не розійшлися. Тому широко використовується словосполучення «садово-паркове мистецтво». М. М. Кляп і Ф. Ф. Шандор виділяють такі основні типи парків: англійський; ботанічний; дендропарк; водний парк; зоологічний; лісопарк; національний парк; парк культури і відпочинку; парк розваг; природний парк; французький; приватний; етнокультурний (Кляп, Шандор, 2011: 270).

Нерідко сади і парки набувають статусу пам'яток. Пам'ятки садово-паркового мистецтва – це історико-культурні пам'ятки, що органічно включають у свій склад рослини, особливості ландшафту (пагорби, джерела води та водоспади, долини ручаїв чи річок, камені, скелі, дальні пейзажні перспективи, іноді заболочені ділянки), архітектурні споруди, скульптури, квітники тощо.

В історії суспільства створення історико-культурних ландшафтів і, зокрема, об'єктів садово-паркового мистецтва почалося ще в Давньому Єгипті близько 4 тис. років до н. е. Особливого розмаху садово-паркове мистецтво досягло в період розквіту стародавньої столиці Єгипту – Фів, де будували розкішні вілли, оточені садами. Численні рослини спеціально привозили з інших країн (Терлецький та ін., 1985: 7).

Персія та Індія також відрізнялися високим рівнем розвитку садово-паркового мистецтва. Основою їх суворо геометричного (регулярного) планування був т. зв. «чор-бак» – чотири квадрати. Алеї, викладені плитами, перетиналися під прямим кутом, а простір між ними заповнювався густими деревними насадженнями, ставками і розкішними квітниками (Гостев, Юскевич, 1991: 7).

У стародавніх державах європейського Середземномор'я спостерігаються різні тенденції щодо композиційного використання рельєфу як ландшафтно-складової частини. Вони пов'язані із загальними відмінностями у художній культурі. Зокрема, грецькому підходу в архітектурі та мистецтві властиве прагнення до гармонії з природою, до максимально можливої злитості з навколишніми ландшафтами.

Завдяки завойовницьким походам Олександра Македонського суспільство античної Греції опинилося під впливом культури і традицій Єгипту, Індії і Персії. Садово-паркове мистецтво не було винятком. Греки привнесли в проектування куль-

турних ландшафтів і нову тенденцію – більш вільне композиційне рішення. Оскільки грецькому мистецтву спочатку було властиве прагнення до гармонії з природою, сади і парки уподібнювалися живому організму, що перебуває в тісному зв'язку з природним оточенням і людиною. У цьому контексті слід зазначити основні принципи містобудування Аристотеля (IV ст. до н. е.), який вважав, що проектування і населеного пункту, і парку повинно розглядатися не лише як комплекс технічних питань, але й із погляду художності (Терлецький та ін., 1985: 8).

У Стародавньому Римі, навпаки, проголошували ідею протиставлення геометричних і прямолінійних форм штучного ландшафту вільній мальовничості навколишньої природи. Римська традиція вважала за краще регулярне планування не тільки вулиць і площ, але і замських вілл, оточених великими садами. Вілли переважно будувалися у гірській місцевості, тому мали ступеневе композиційне рішення.

Найбільш відомими шедеврами паркобудівництва Європи минулих століть визнано сад Бальбі у Флоренції (Італія), парк Сан-Сусі у Потсдамі (Німеччина), палацовий парк у Версалі (Франція) та Національний дендрологічний парк «Софіївка» (Україна). Досить відомі Санкт-Петербурзькі палацові комплекси (Росія) (Юдина, 2002: 87).

Ще за часів Київської Русі слов'яни змінювали різні природні об'єкти, що знаходилися на території храмів. Заповідні гаї називалися в них «божеліссям», «праведним лісом», «святи бором». У священних гаях заборонялося рубати дерева, ламати гілки, косити траву. У неналежний час туди навіть заборонялося ходити. Тоді така заборона називалася заповіданням. Заповідання проголошувалося урочисто, перед великими зібраннями людей. Лісові урочища обходили зі священиками й образами, свяченою водою і молитвами, оголошуючи заборону рубати дерева кілька років. Старі дерева часто обносилися огорожею, і за огорожу міг заходити тільки жрець. Крім лісових гаїв, у слов'ян заповідними вважалися деякі озера, річки, великі валуни, вигадливі камені і гори (Садовенко, 1987: 11).

Корисну роль у збереженні лісів відіграли монастирі, при яких вони ретельно охоронялися і подекуди збереглися дотепер, ставши основою деяких сучасних заповідників, парків, заказників. На кінець XX ст. природно-заповідний фонд (далі – ПЗФ) України включав 3 біосферні та 14 природних заповідників, 7 національних парків і 6 596 заказників, пам'яток природи, ботанічних садів, зоологічних і дендрологічних парків, парків-пам'яток та ін. (Садовенко, 1987: 11).

Згідно з українським законодавством парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва оголошуються найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою охорони їх і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення є природоохоронними рекреаційними установами. Оголошення парків-пам'яток садово-паркового мистецтва проводиться з вилученням у встановленому порядку або без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів. На території парків-пам'яток садово-паркового мистецтва можуть проводитися наукові дослідження. На їх території забороняється будь-яка діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує їх збереженню. На території пам'яток садово-паркового мистецтва забезпечується проведення екскурсій і масовий відпочинок населення.

Всього в нашій країні налічується 88 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного і 426 місцевого значення (Маленков, 2011: 27).

В Україні знаними взірцями садово-паркового мистецтва вважають парк «Софіївка», Державний Нікітський ботанічний сад, дендрологічні парки «Олександрія», «Тростянець», «Веселі Боковеньки», магнатські палацові парки Західної України та ін.

Серед регіонів-лідерів, що мають високий «процент заповідності», й Закарпатська область – 13,4%.

За загальним правилом, до системи територій та об'єктів особливої державної охорони включають території (акваторії), на яких збереглися майже незмінні чи частково змінені природні ландшафти. Вони охороняються як національне надбання й одночасно – як складова частина світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною.

ПЗФ Закарпатської області класифіковано на дві категорії, а саме: об'єкти та території загальнодержавного і місцевого значення. У межах категорій виділено 5 типів ПЗФ:

1. *Біосферні заповідники, національні природні парки* (далі – НПП), *регіональні природні парки*. Загалом цей тип охоплює 4 об'єкти загальнодержавного значення площею більше 146,0 тис. га та 1 об'єкт місцевого значення (регіональний ландшафтний парк «Притисянський») площею 10 330,7 га, створений рішенням обласної ради від 07 серпня 2009 р. № 908. Четвертий об'єкт загаль-

нодержавного значення створений на базі об'єкта місцевого значення (ДП «Загатянське»), і відповідно до Указу Президента від 21 травня 2009 р. № 343/2009 йому надано статус НПП «Зачарований край» (Іршавський район), площа якого становить 6 101,0 га і який у перспективі також може набути статусу НПП загальнодержавного значення.

2. *Заказники державного та місцевого значення*. До заказників державного значення віднесено 24 об'єкти площею 12 808,9 га та 36 об'єктів місцевого значення площею 2 985,4 га. Об'єкти такого типу розташовані переважно на території державних лісогосподарських підприємств (далі – ЛГ) і частково на території окремих селищних і сільських рад.

3. *Заповідні урочища*. Третій тип охоплює тільки 9 об'єктів місцевого значення площею 1 184,3 га, розташовані на територіях Перечинського, Берегівського, Виноградівського, Мукачівського державних ЛГ, частково Буштинської селищної ради й окремих сільських рад.

4. *Пам'ятки природи*. Четвертий тип охоплює 13 об'єктів державного значення площею 51,7 га та 60 об'єктів місцевого значення площею 113,1 га. Такі об'єкти переважно розташовані на території державних ЛГ і частково – на території окремих сільських рад. До цього типу також віднесено ботанічний сад Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (далі – ДВНЗ «УжНУ») площею 86,4 га. Навколо цього об'єкта точаться дискусії щодо віднесення його до ПЗФ, оскільки він створений науковцями і студентами біологічного факультету ДВНЗ «УжНУ».

5. *Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва*. До цього типу віднесено парк санаторію «Карпати» (Мукачівський район), який належить до об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення, площею 38,0 га (Мікловда, Дяченко).

Останніми роками триває розширення ПЗФ, яке торкнулося різних куточків області. Розпочато підготовку матеріалів із виготовлення проектів схем екомережі в районах для населених пунктів. У 2009 р. створено у Воловецькому районі лісовий заказник місцевого значення «Темнатик» на площі 1 215 га. Створено регіональний ландшафтний парк «Притисянський», що розмістився на територіях чотирьох районів області. Регіональний ландшафтний парк «Зачарований край» отримав статус НПП. Збільшено території нацпарку «Синевир» і Карпатського біосферного заповідника. Тривають заходи щодо створення транскордонного українсько-румунського біосферного резервату в Мар-

мароських горах. У липні 2010 р. рішенням сесії обласної ради створено у Виноградівському та Берегівському районах 4 ботанічні заказники місцевого значення (Ардов, Егреш, Сілаш, Косоньську гору) загальною площею 146,9 га. Очікується надання статусу Міжнародних водно-болотних угідь 5 водно-болотним угіддям (загальною площею 554,5 га) для включення їх до Рамсарського переліку (Погорелов, 2010: 16).

Санаторій «Карпати» територіально знаходиться неподалік села Чинадієва в Мукачівському районі на карпатських схилах (400 м над рівнем моря). Утворений санаторій був у 1946 р. і спеціалізується на лікуванні хворих на серцево-судинні захворювання. Широкому загалу санаторій відомий тим, що один із його корпусів розміщується в прекрасній споруді, яка є пам'яткою архітектури ХІХ ст. Це мисливський палац (або замок) графів Шенборнів, побудований у готичному стилі в урочищі Берегвар у 1890–1895 рр. графом Ервіном-Фрідріхом Шенборном на місці дерев'яного мисливського будиночка 1840 р. (Шандор, Палінчак, 2001: 63).

У плануванні будівлі самого палацу є декілька особливостей. За основу концепції побудови архітектор Грессерсон узяв астрономічний рік: споруда має 365 вікон (кількість днів у році), 52 димоходи (кількість тижнів у році) та 12 входів (кількість місяців). Такий символізм був характерним для архітектури романтичного стилю. Автор дуже вдало поєднав елементи готики і ренесансу: у вигляді палацу є щось від рицарських замків середньовіччя, але водночас він дуже легкий і повітряний.

Парк санаторію «Карпати» – пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення. Закладений у 1848 р. у ландшафтному стилі з цінних декоративних порід рослин, має наукове значення. Площа парку – 19 га. У парку зростає понад 50 видів цінних і декоративних рослин, таких як: сосна Веймутова, бук пурпурolistий, гліцинія китайська, аристолохія, оцтве дерево, сосна австрійська, сосна кедрова, дуб європейський, тюльпанове дерево, самшит вічно-зелений, ялина та ін.

У центрі парку знаходиться декоративний ставок, що живиться гірськими потоками, вкритий листям і білим лататтям. Його контури нагадують абрис Австро-Угорської імперії. Парк прикрашений парковою скульптурою ведмедиці з ведмежатами й оленя, а також різьбленими статуями з дерева. У північній його частині діє бювет із мінеральною водою «Поляна Купель» та є «Джерело Краси» з цілющою водою (Мацола, 1997: 219).

Ужгородський ботанічний сад – ботсад ДВНЗ «УжНУ», пам'ятник садово-паркового мистецтва державного значення.

Усього в ботанічному саду зібрано 3 900 видів і сортів рослин відкритого ґрунту і 1 100 тепличних. У дендрарії росте близько 800 видів дерев і чагарників. У саду налічується 130 видів і різновидів хвойних рослин, зокрема тис, метасеквойя, кипарис болотний. Флора Закарпаття представлена 400 видами рослин, серед яких такі ендеміки, як бузок угорський і волошка карпатська. На альпійській гірці представлена флора гір, це 150 видів рослин, у т. ч. й едельвейс. Декоративне квітництво в ботанічному саду представлено 1 200 видами, серед яких 120 видів троянд, 50 видів гладіолусів, 25 видів хризантем, 20 видів лілей. В оранжереї ботанічного саду ростуть тропічні та субтропічні рослини: банан, мімоза, лавр, евкالیпт, папайя, 10 видів пальм, 250 видів кактусів.

Посадки розміщені за географічним принципом, із ділянками американських, кавказьких, середньоазійських, китайських, далекосхідних рослин. Неподалік від входу в сад розбитий невеликий відкритий сквер. Поруч із територією ботанічного саду проходить Ужгородська дитяча залізниця (Федака, 2010: 282).

На Закарпатті, за даними, які наводять В. П. Мікловда та І. Б. Дяченко, у 2010 р. функціонувало 32 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення загальною площею 130,7 га (Мікловда, Дяченко).

Серед найважливіших закарпатських парків-пам'яток місцевого значення слід назвати парк Лаудона і Підзамковий в Ужгороді, парк Перені у Виноградіві, парк зі 140 екзотичних дерев і кущів у Мукачеві, парк Вагнера в Невицькому замку та ін.

Загальна площа зелених насаджень Ужгорода становить близько 770 га, з них 176 – загального користування. В обласному центрі є 5 парків і велика кількість скверів. Крім того, місто оточене лісовими масивами площею до 13 600 га. В Ужгороді росте 300 видів екзотичних рослин. Культивувати їх тут почали ще з ХVІ ст. і успішно продовжують досі (Кобаль, 2008: 145).

Найдавнішим з ужгородських парків є Підзамковий. Його заснували на початку ХVІІ ст. з метою розведення звірів для королівських ловів. Для цього частину лісу на березі Ужа до самих Доманинців було огорожено, розчищено від завалів, буреломів і приведено до стану парку. Згодом Ужгород оточив лісопарк, стис його і зменшив. Тепер його площа 2,5 га.

У Підзамковому парку зростає одне з найдревніших дерев Ужгорода. Це платан кленовидний,

якому понад 500 років. Вважають, що цей платан посаджено в XV ст. одним із Другетів. Назва платана походить від грецького слова «широкий», його листки мають розмір до 25 см. Римляни розсадили платани по всій своїй імперії, особливо в Італії. Нашадком одного з них і є ужгородський екземпляр (Федака, 2010: 283).

На початку XX ст. парк реконструйовано, йому надано вигляду типового парку ландшафтного стилю. Насадження збагатилися посадками сосен звичайної й австрійської, іншими деревами і кущами. У другій половині століття тут з'явилося чимало декоративних рослин і квітів: бузок, чубушники, магонія, туя.

Дендросад Лаудона – маленький парк, який охоплює двір дитячої лікарні на вул. Ракоці та ділянку по другий бік вулиці. Його закладено 1886 р. викладачем ботаніки Ужгородської гімназії Іштваном Лаудоном. Користуючись зв'язками з багатьма європейськими парками і розсадниками, І. Лаудон отримав необхідний посадковий матеріал, в т. ч. рідкісні тоді гінкго, таксодіум, магнолію. 1956 р. в його парку здійснили підсадки туї та криптомерії японської.

Боздошський (спочатку – Комсомольський) парк закладено 1954 р. Він має форму неправильного півовалу, обмеженого з одного боку вигином Ужа, з іншого – дорогою, що веде до «Ужгородприладу». Це багатопрофільний рекреаційний об'єкт, призначений для відпочинку населення і масових культурних заходів. Тому тут простежуються три основні зони: зелених насаджень, атракціонів і господарської діяльності (Федака, 2010: 284).

Познайомитися з об'єктами садово-паркового мистецтва у місті над Латорицею можна під час оглядової екскурсії по Мукачеву з відвіданням замку «Паланок» XIII – XVII ст. – середньовічної фортеці з багатою та складною історією. Здійснюючи екскурсію Мукачевом, туристи відвідують парк-сквер ім. Горького, розташований на високій терасі Латориці, звідки відкриваються чудові краєвиди околиць міста і мальовничих горбів, покритих садами й лісами. Інтерес у туристів викликає гора Червона Гірка, розташована біля Мукачева, оскільки там знаходиться найпівнічніша місцевість у світі, де вирощують чай.

Пам'яткою місцевого значення є парк «Сад Вагнера», закладений Ужанською лісовою управою в 1879 р. Тоді ж було споруджено і фонтан із природним тиском води, який діє дотепер і дивує взимку своїми незамерзаючими струменями. Ім'я своє парк отримав на честь відомого угорського садовода Карла Вагнера, скульптура якого колись прикрашала оглядовий майданчик у парку.

Палац Перені – колишній палац і парк барона Перені. Розташований у південно-східній частині міста Виноградова. Вважається однією з найстаріших на Закарпатті споруд такого типу. Будівля досить велика, масивна, прямокутна, двоповерхова. Наріжні чотирикутні вежі мають радше архітектурно-декоративне призначення, ніж оборонне. Численні реставрації та перебудови надали палацові барокового вигляду, тож тепер ніхто не може сказати, як він виглядав спочатку. На фасадній стороні розміщений стильний портал, над ним, на високому фронтоні, – герб баронів Перені. Дах піднесений, бароковий, покритий гонтом. Стіни палацу товсті, масивні, кімнати порівняно низькі, перекриття склепінчасті. Під будовою просторі склепінчасті підвальні приміщення. Палац розташований серед стародавнього парку, в якому багато красивих і рідкісних дерев. На підході до палацу стоять одноповерхові флігелі (Сова, 1977: 32).

У парку Перені споруджений амфітеатр на 600 чоловік, у якому проводяться обласні всеукраїнські й міжнародні фестивалі. Зрозуміло, що статус цих масових свят зобов'язує доглядати за парком. Тим більше, що є тут унікальні дерева, яких не висаджували в інших місцях на Закарпатті. Власне дендрарій було закладено 200 років тому, а у 30-х рр. минулого століття пройшла реконструкція парку. Але його структура залишилася первинною – алеї сформовані геометрично правильними фігурами. Доріжки для прогулянок прокладено у формі правильних кіл. На думку місцевих біологів, дерева у парку потребують серйозної уваги, тим більше, що за останнє півстоліття з'явилися нові захворювання (Горват, 2011: 6).

У гирлі приток Латориці, річок Піні та Дусині, знаходиться місто Свалява. У кінці XIX ст. було створено досить великий дендропарк, площа якого тоді становила 2,5 га. Свалявський дендропарк закладали лісівники. Їх цікавило, наскільки придатний для екзотичних рослин гірський клімат. У 1925–1928 рр. на території дендропарку проводилися реконструкції та підсадки рослин. Тоді до складу колекцій було введено чимало декоративних паркових форм, розповсюджених у цей період в озелененні.

У місті Берегове є кілька невеликих парків і скверів, де зібрано чимало декоративних форм та інтродукованих видів рослин. Серед них виділяються два невеликі дендропарки, створені на базі колишнього саду на початку XIX ст. Тоді один із них займав значну площу на північно-східній околиці міста. Дендропарк створювався, як і всі подібні парки того періоду, на базі природного лісу. Тут росли дубові ліси з домішкою інших

широколистяних порід. Від них зараз збереглися на території тільки кілька старих тополь чорних (осокорів), ясенів звичайних, липи широколисті та клени-явори. Таким чином, це був типовий лісопарк першої половини XIX ст.

У стародавньому гірському містечку Рахові найстарішим із парків є лісопарк «Буркут», закладений на західній околиці ще в середині XIX ст. («буркут» – це джерело з мінеральною водою). Щоб не змінити режим живлення ґрунтових вод, вирішили не знищувати навколишній ліс. Його лише розчистили й упорядкували. Тому і виник не дендропарк, а лісопарк. Площа цього лісопарку становить 5 га. Розташований він на мальовничому схилі південної експозиції міста. Уздовж алей і окремими куртинами висаджені деякі інтродуковані види дерев. Особливо виділяються серед них сосни Веймутова, які тепер стали величезними гігантами. Ростуть неподалік від них старі модрини європейські, липи дрібнолисті. Старі карпатські ялини зеленими пірамідами піднеслися у різних частинах лісопарку (Терлецький та ін., 1985: 112).

Лісопарк «Буркут» – цікавий приклад поєднання природних насаджень з естетичними вимогами паркової архітектури. Використання природних ландшафтів за мінімальної інкрустації їх штучними насадженнями і спорудами дає людині можливість зберегти красу рідного краю.

Останнім часом дедалі більше людей приділяють увагу квітам, особливо в період їх цвітіння. На Закарпатті особливим попитом користуються нарциси, сакура, магнолія.

Масове цвітіння сакур зазвичай припадає на середину квітня. Цвітіння сакур і магнолій в Ужгороді, Мукачеві, Хусті щороку привертає увагу десятків тисяч любителів цих прекрасних рослин. Адже в цей час по всій південній частині Закарпаття зацвітає сакура, замальовуючи вулиці й сквери у незрівнянний рожевий колір. До цього слід додати всі можливі кольори магнолій – від білого й рожевого до темно-червоного і фіолетового, що створює картину справжнього квітучого свята.

Збільшенню потоку туристів, котрі бажають спостерігати чудові картини квітучих міст Закарпаття, має сприяти низка культурних заходів у рамках Міжнародного музично-творчого «Сакура-фесту».

Однією з перлин Закарпаття, розташованою серед Хустсько-Солотвинської долини на стародавній терасі річки Тиси, вважається знаменита «Долина нарцисів». Ця невеличка ділянка в заплаві річки Хустець є унікальним ботанічним об'єктом, у якому охороняється останній у Європі рівнинний

осередок нарцису вузьколистого. Цей середньоевропейський вид, поширений у високогір'ї Альп, Балкан і Карпат. Рівнинна ж популяція, яка існує тут із післяльодовикового періоду і має реліктовий характер, збереглася тільки у цьому місці. Поряд із величезним науковим значенням «Долина нарцисів» становить і значну естетичну цінність. У період масового цвітіння (друга – початок третьої декади травня) вона вкривається суцільним білим килимом квітучих нарцисів, помилуватися яким приїжджають звідусіль.

У період масового цвітіння квітів «Долина нарцисів» приймає, в середньому, по 4–5 тис. відвідувачів на добу. На території масиву прокладені дороги, збудовані спеціальні майданчики для спостереження за квітами; у період цвітіння нарцисів охорона заповідної ділянки підсилюється лісниками з інших масивів області, але все одно цінні квіти масово зриваються та витоптуються. Крім того, висушується земля, що є згубним для останніх нарцисових галявин.

Вчені відзначають значні зміни рослинного покриву впродовж останніх 25 років, зокрема зменшення площ справжніх непорушених лук і галявин. Колись гостролистий нарцис вкривав сотні гектарів землі, тепер щороку площа заповідника меншає [Сльози Долини].

Екологи піднімають навіть питання про необхідність повністю заборонити на територію доступ туристів і місцевих. Проте це питання не просте. З одного боку – великі прибутки з плати за вхід, діяльність комерційних структур, екскурсії санаторіїв. З іншого – заповідник просто вмере, він і так поділений на невеликі ізольовані ділянки з асфальтованою дорогою посередині. Також пропонують заборонити сюди проїжджати автомобілями, зняти довкола асфальт, насадити дерева і зволожити землю (навіть збудувати шлюзи і воду штучно підняти).

Висновки. Отже, специфікою садово-паркового туризму на Закарпатті є те, що він поєднує як традиційні види, пов'язані з відвідуванням мальовничих садів і парків Ужгорода (парк Лаудона, ботанічний сад), Мукачева (період цвітіння сакур і магнолій), Хуста (період цвітіння нарцисів), парку санаторію «Карпати», так і нові – участь у фестивалях квітів (наприклад, фестиваль «Сакура-Фест» в Ужгороді, фестиваль троянд у селі Дідово та ін.). Впровадження туристичних новинок повинно залучити гостей і посприяти розвитку внутрішнього туризму краю.

Однією з найголовніших проблем розвитку садово-паркового туризму в Закарпатті є проблема використання і збереження пам'яток

садово-паркового мистецтва та інших об'єктів туризму. Особливо гострі проблеми існують в Ужгороді: історичний центр міста втрачає своє обличчя за рахунок знищення архітектурної спадщини. Замало для обласного центру і музеїв, здатних залучити тисячі туристів з усього світу. Внаслідок хаотичної забудови міста скорочуються площі парків і садів. Тому залишається залучати туристів різноманітними фестивалями.

Проблемними залишаються також питання садово-паркової архітектури. Чимало старих пам'яток зруйновано, а нові практично не створюються. Але туристу замало споглядати тільки ботанічну складову частину парків, йому цікаво

довідатися про історичні події, пов'язані з тим чи іншим парком, побачити якесь оригінальне архітектурне рішення та ін. На жаль, цим більшість парків Закарпаття похвалитися не може. Тому корисним може стати криворізький досвід творчого підходу до садово-паркової композиції. Наприклад, у серпні 2011 р. у Кривому Розі було відкриття унікального квіткового годинника.

Сподівання на те, що ситуація з розвитком садово-паркового мистецтва в області покращиться, певною мірою пов'язані з приходом у цю галузь молодих фахівців. Тому вкрай важливою є підготовка кваліфікованих спеціалістів за профілем садово-паркового мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування. Київ : Вид-во КНУ, 2001. 395 с.
2. Білоус В. І. Садово-паркове мистецтво: коротка історія розвитку та методи створення художніх. Київ : Науковий світ, 2001. 299 с.
3. Гетьман В. І. Українські Карпати. Ландшафтно-рекреаційні ресурси. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 136 с.
4. Горват В. Лісопатологи обстежують виноградівський парк Перені. *Новини Закарпаття*. 2011. 8 грудня. С. 6.
5. Гостев В. Ф., Юскевич Н. Н. Проектирование садов и парков. Москва : Стройиздат, 1991. 340 с.
6. Денисик Г. І., Кравцова І. В. Садово-паркові ландшафти Правобережного лісостепу України. Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2012. 211 с.
7. Кічура А. В. Особливості формування та перспективи розвитку природно-заповідного фонду Закарпатської області. *Лісівництво і агроеліорація* : збірник наукових праць. Харків : УкрНДЛПГА, 2009. Вип. 115. С. 235–239.
8. Кляп М. М., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму : навчальний посібник. Київ : Знання, 2011. 334 с.
9. Кобаль Й. Ужгород відомий та невідомий. Львів : Світ, 2008. 196 с.
10. Маленков Р. О. Блок рекреаційно-туристичної інформації у кадастрі територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. *Географія та туризм*. 2011. Вип. 3. С. 27–30.
11. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. Львів : Інститут регіональних досліджень НАНУ, 1997. 259 с.
12. Мікловда В. П., Дяченко І. Б. Класифікація об'єктів природно-заповідного фонду регіону. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuuv/Ekon/2011_32/statti/2_2.htm.
13. Погорелов А. Збереження та сталі використання природних ресурсів Карпат вимагає співпраці всіх країн Карпатського регіону. *Закарпаття: історія, сучасність, перспективи*. 2010. № 2. С. 14–19.
14. Садовенко Я. Л. Національні парки України. Київ : Знання, 1987. 169 с.
15. Сльози Долини. URL: <http://blog.i.ua/user/2717999/457999/>.
16. Сова П. П. Архітектура Закарпаття. Ужгород : Карпати, 1977. 186 с.
17. Терлецький В. К., Фодор С. С., Гладун Я. Д. Боганічні скарбниці Карпат. Ужгород : Карпати, 1985. 136 с.
18. Федака С. Ужгород крізь віки: Нариси з історії Ужгорода. Ужгород : ВАТ «Патент», 2010. 296 с.
19. Чир Н. В. Актуальні питання дослідження природно-заповідного фонду Закарпатської області. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки*. 2016. Т. 21. Вип. 1. С. 42–55.
20. Шандор Ф. Про садово-парковий туризм в Закарпатті. URL: <https://pershij.com.ua/pro-sadovo-parkovy-turyzm-v-zakarpatti/>.
21. Шандор Ф. Туристична галузь в Закарпатті: період незалежності. URL: <http://tourism.uz.ua/st26.html>.
22. Шандор Ф., Палінчак М. Архітектурні пам'ятники Закарпаття. *Туризм спадщини в Західній Україні*. Ужгород : Ліра, 2001. С. 42–63.
23. Юдина Н. А. 100 великих заповідників и парков. Москва : Вече, 2002. 126 с.

REFERENCES

1. Beidyk O. O. Rekreatsiino-turystski resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia. Kyiv : Vyd-vo KNU, 2001. 395 s.
2. Bilous V. I. Sadovo-parkove mystetstvo: khorotka istoriia rozvytku ta metody stvorennia khudozhnikh. Kyiv : Nauk. svit, 2001. 299 s.
3. Hetman V. I. Ukrainski Karpaty. Landshaftno-rekreatsiini resursy. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2010. 136 s.
4. Horvat V. Lisopatolohy obstezhuiut vynohradivskyi park Pereni. *Novyny Zakarpattia*. 2011. 8 hrud. S. 6.
5. Hostev V. F., Yuskevych N. N. Proektyrovanye sadov y parkov. Moskva : Stroiyzdat, 1991. 340 s.

6. Denysyk H. I., Kravtsova I. V. Sadovo-parkovi landshafty Pravoberezhnoho lisostepu Ukrainy. Vinnytsia : PP "Edelweis i K", 2012. 211 s.
7. Kichura A. V. Osoblyvosti formuvannia ta perspektyvy rozvytku pryrodno-zapovidnoho fondu Zakarpatskoi oblasti. *Lisivnytstvo i ahromelioratsiia* : zb. nauk. pr. Kharkiv : UkrNDILHA, 2009. Vyp. 115. S. 235–239.
8. Kliap M. M., Shandor F. F. Suchasni riznovydy turyzmu : navch. posib. Kyiv : Znannia, 2011. 334 s.
9. Kobal Y. Uzhhorod vidomyi ta nevidomyi. Lviv : Svit, 2008. 196 s.
10. Malenkov R. O. Blok rekreatsiino-turystychnoi informatsii u kadastrii terytorii ta ob'ektiv pryrodno-zapovidnoho fondu Ukrainy. *Heohrafiia ta turyzm*. 2011. Vyp. 3. S. 27–30.
11. Matsola V. I. Rekreatsiino-turystychnyi kompleks Ukrainy. Lviv : Instytut rehionalnykh doslidzhen NANU, 1997. 259 s.
12. Miklovda V. P., Diachenko I. B. Klasyfikatsiia ob'ektiv pryrodno-zapovidnoho fondu rehionu. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2011_32/statti/2_2.htm.
13. Pohorielov A. Zberezhennia ta stale vykorystannia pryrodnykh resursiv Karpat vymahaie spivpratsi vsikh krain Karpatskoho rehionu. *Zakarpattia: istoriia, suchasnist, perspektyvy*. 2010. № 2. S. 14–19.
14. Sadovenko Ya. L. Natsionalni parky Ukrainy. Kyiv : Znannia, 1987. 169 s.
15. Slozy Dolyny. URL: <http://blog.i.ua/user/2717999/457999/>.
16. Sova P. P. Arkhitektura Zakarpattia. Uzhhorod: Karpaty, 1977. 186 s.
17. Terletskyi V. K., Fodor S. S., Hladun Ya. D. Botaniczni skarbnytsi Karpat. Uzhhorod : Karpaty, 1985. 136 s.
18. Fedaka S. Uzhhorod kriz viky: Narysy z istorii Uzhhoroda. Uzhhorod : VAT "Patent", 2010. 296 s.
19. Chyr N. V. Aktualni pytannia doslidzhenia pryrodno-zapovidnoho fondu Zakarpatskoi oblasti. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Heohrafichni ta heolohichni nauky*. 2016. T. 21. Vyp. 1. S. 42–55.
20. Shandor F. Pro sadovo-parkovyi turyzm v Zakarpatti. URL: <https://pershij.com.ua/pro-sadovo-parkovyi-turyzm-v-zakarpatti/>.
21. Shandor F. Turystychna haluz v Zakarpatti: period nezalezhnosti. URL: <http://tourism.uz.ua/st26.html>.
22. Shandor F., Palinchak M. Arkhitekturni pamiatnyky Zakarpattia. *Turyzm spadshchyny v Zakhidnii Ukraini*. Uzhhorod : Lira, 2001. S. 42–63.
23. Yudyna N. A. 100 velykykh zapovednykov y parkov. Moskva : Veche, 2002. 126 s.